

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ДІАЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ У ЛІНГВІСТИЦІ

Бондар О.Ю.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті розглядаються поняття «дискурс» та «діалогічний дискурс», розмежовуються поняття «діалогічний дискурс» та «діалог», охарактеризовано основні класифікації діалогічного дискурсу та зроблено висновок про доцільність урахування у процесі дослідження гендерного фактора поряд з іншими параметрами діалогічного дискурсу.

Ключові слова: дискурс, діалогічний дискурс, діалог, класифікація діалогічного дискурсу.

У другій половині ХХ ст. відбувається значне розширення сфери інтересів мовознавства, якому передувала зміна підходів до мови як об'єкта вивчення. Мова стала трактуватися як динамічний антропоорієнтований феномен — знаряддя мислення, засіб і діяльність спілкування, інструмент отримання знань про людину. Це сприяло зростанню уваги лінгвістів до діалогу та діалогічного дискурсу. Чимало дослідників визнають за діалогічним дискурсом первинний та більш природний характер порівняно з монологічним.

Актуальність теми нашої розвідки зумовлена інтересом сучасних лінгвістів до проблем діалогічного дискурсу як особливого типу дискурсу та визначається зростанням закономірного інтересу до комунікативної функції мови. Попри те, що теорія дискурсу є одним з напрямів лінгвістики, які найактивніше розвиваються, залишається багато дискусійних питань. На сучасному етапі спостерігається розбіжність поглядів щодо визначення понять діалогічного дискурсу та діалогу, не створена всеохоплююча класифікація різних видів діалогічного дискурсу.

Отже, **метою нашої статті** є розмежування понять діалогічного дискурсу та діалогу, а також характеристика існуючих класифікацій діалогічних дискурсів.

Теоретичною основою роботи слугують праці лінгвістів, які досліджують проблеми функціонально-комунікативної організації дискурсу [2, 7, 10, 11, 16] та типології діалогічного дискурсу [3, 5, 8, 12, 13, 17].

Перед безпосереднім розглядом питання власне діалогічного дискурсу вважаємо за доцільне зупинитися на дослідженні етимології поняття «дискурс». Цей термін походить від французької *discours* — мовлення, у латинській мові *discursus* — блукати, розгалуження, розростання, коловорот. Відомий лінгвіст Е. Бенвеніст одним з перших надав слову *дискурс*, яке у французькій лінгвістичній традиції означало «мовлення взагалі, текст», термінологічне визначення, позначивши ним «мовлення, привласнене тим, хто говорить». Згодом поняття дискурсу було поширене на всі види прагматично зорієнтованого мовлення, яке відрізняється своїми ціленастановами [2, 136]. Неоднозначність трактування терміна «дискурс» стає очевидною при його зіставленні у дослідженнях, які представляють різні наукові напрями і концепції. Так, наприклад, російський дослідник М.Л. Макаров пропонує вживати терміни «текст» та «дискурс» як синоніми, залишаючи за останнім «підкреслену процесуальність» [11, 9]. Дослідники В.В. Петров та Ю.М. Караулов розглядають дискурс як складне комунікативне явище, яке включає крім тексту ще й екстралінгвальні фактори (знання про світ, погляди, настанови, цілі адресанта), необхідні для розуміння тексту [7, 8].

Вичерпну дефініцію терміна «дискурс» пропонує Н.Д. Арутюнова, визначаючи дискурс як зв'язний текст у сукупності з екстралінгвальними — прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами; текст, взятий в аспекті події; мовлення, яке розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей та механізмах їх свідомості (когнітивних процесах). Дискурс — це мовлення, «занурене в життя» [2, 136].

І.Ф. Ухванова-Шмигова, білоруський філолог та спеціаліст з дискурс-досліджень, розуміє дискурс як: 1) вербальну комунікативну подію; 2) сукупність висловлювань, що організують той чи інший вид діяльності; 3) соціально зумовлену та культурно закріплену систему раціонально організованих правил слововживання та взаємодії окремих висловлювань; 4) текст (усний чи письмовий) в соціальному контексті, який дає уявлення про учасників та умови комунікації; 5) вид мовленнєвої комунікації, орієнтованої на обговорення дій, подій, фактів, висловлювань відносно значущих аспектів соціальної реальності [16, 45].

Видатний голландський вчений Т. ван Дейк пропонує розрізняти два визначення дискурсу, які, на нашу думку, корелюють з поняттям саме діалогічного дискурсу. Лінгвіст визначає дискурс у широкому

значенні як комунікативну подію, яка відбувається між мовцем, слухачем (спостерігачем та ін.) у процесі комунікативної дії у певному часовому, просторовому та іншому контексті. Ця комунікативна дія може бути мовленнєвою, письмовою, мати вербальні та невербальні складові. Типові приклади — повсякденна розмова з другом, діалог між лікарем та пацієнтом, читання газети [6].

У вужчому значенні дискурс розуміється як текст чи розмова. Як правило, виділяють тільки вербальну складову комунікативної дії та говорять про неї далі як про «текст» чи «розмову». У цьому значенні термін дискурс означає завершений «продукт» комунікативної дії чи такий, що триває, його письмовий чи мовленнєвий результат, який інтерпретується реципієнтами [6].

Таким чином, аналіз підходів до визначення цього поняття дає змогу зробити висновок про те, що дискурс — це письмовий або усний вербальний продукт комунікативної дії. Таке трактування дискурсу дає змогу розглядати діалог як цілісну смислову структуру, що володіє всіма основними властивостями дискурсу.

Широкий семантичний зміст терміна «дискурс» призвів до необхідності використання при ньому атрибутивних уточнювачів. Ототожнення деякими дослідниками дискурсу з текстом дає змогу виділити діалогічний та монологічний дискурси, оскільки якщо текст є діалогічним (на формальному рівні), то й дискурс буде діалогічним.

Варто також розмежувати поняття «діалог» та «діалогічний дискурс». Сучасна українська дослідниця О.О. Селіванова визначає діалог як форму мовлення; ситуаційно зумовлене спілкування двох або кількох (полілог) осіб, комунікативні ролі яких інверсуються (мовець стає адресатом, а адресат перетворюється на мовця, адресатом якого є перший мовець) за умови визнання учасниками спілкування спільної мети й напрямку комунікації. Висловлення у діалозі названі репліками, або комунікативними (інтерактивними) кроками (ходами) [13, 134–135]. На думку Т.М. Колокольцевої, діалог є формою активної комунікативної взаємодії двох або більше суб'єктів, матеріальним результатом якої є утворення специфічного дискурсу, який складається з послідовних реплік [10, 15–16].

Близьким до визначення дискурсу Т. ван Дейка є визначення Н.І. Формановської, яка вважає, що діалог формується як процес та продукт мовленнєвої діяльності двох (найменшою мірою) комунікантів та включає знання мовця про світ, його погляди, інтенції, емоції, урахування таких знань та поглядів у адресата, орієнтування на соціальні ролі та статус мовця, в результаті чого утворюється складний мовленнєвий твір, який відображає комунікативну подію [17, 158–159]. На нашу думку, таке визначення корелює з попереднім. Беручи до уваги бачення Н.І. Формановської, яка відмічає динамічний характер діалогу, наголошує на доречності застосування до нього терміна «дискурс» та на рівнозначності понять «діалог» та «діалогічний дискурс», в подальшому ми будемо вживати обидва терміни як синонімічні, хоча поняття діалогу є первинним стосовно поняття діалогічного дискурсу [17, 159].

Отже, аналіз запропонованих провідними науковцями визначень дискурсу дає змогу стверджувати, що його релевантними ознаками більшість лінгвістів вважає текстову сутність у поєднанні з позалінгвальними чинниками, важливими для адекватного розуміння. Відповідно ми розглядаємо діалогічний дискурс як продукт спільної комунікативної діяльності двох або більше індивідумів, що включає крім власне мовленнєвої репрезентації певний набір позалінгвальних ознак (комунікативну настанову учасників мовленнєвої взаємодії, присутність загальних фонових знань, загальної теми і т.ін.), що забезпечує адекватне розуміння того, що повідомляється, характеризується обміном комунікативних ролей і фіксується діалогічним текстом.

Специфічність діалогу, складність його структури зумовлені взаємодією цілої низки факторів, які необхідно враховувати при дослідженні. Це ускладнює вирішення питання типології діалогічних дискурсів, оскільки вона може бути побудована на основі різних критеріїв.

Перша спроба класифікації діалогічних дискурсів була зроблена ще на початку ХХ ст. Т. Гардом. Він виокремив діалоги відповідно до соціальних параметрів, модусів взаємодії та ступеня офіційності (діалог між підлеглим та керівником на протипагу діалогу рівних, діалог як боротьба та діалог як обмін, діалог регламентований чи нерегламентований) [8].

У подальшому ідеї Т. Гарда були поширені у мотив «домінування-кооперативність-конфлікт»: «1) домінування, коли один комунікант ставить питання, нав'язує тему, а інший підкорюється йому в цьому; 2) діалог із гомогенною кооперованістю: ініціатива проявляється по черзі та підтримується в ході розмови; 3) гетерогенна кооперованість, коли учасники комунікації грають нерівні ролі, доповнюють один одного; 4) конфлікт» [8]. Ця класифікація набула подальшого розвитку в пізніших роботах мовознавців-дослідників діалогічного дискурсу. Так, у сучасних лінгвістичних розвідках також постійно спостерігаються спроби створити оновлену типологію дискурсів. Класифікація комунікативних подій за сферою спілкування дає змогу виділити такі типи дискурсу: побутовий, політичний, науковий, діловий, рекламний

та ін. Стратифікація дискурсу на прагматичних засадах (суб'єкт, адресат, характер взаємодії між ними, ситуація спілкування) дає можливість говорити про такі типи, як розмовний, напівофіційний, публічний, дискурс у масовій комунікації та ін. [5, 140].

Поширеною є також класифікація з урахуванням специфіки психічної взаємодії А.К. Соловйової, яка виділила такі типи діалогічного дискурсу: діалог-суперечка, діалог — конфіденційне пояснення, діалог — емоційний конфлікт та діалог-унісон [14, 107–110]. Ця класифікація була розвинена у науковому доробку А.Р. Балаяна, який поділив діалогічні дискурси за функціональною спрямованістю на дві групи: диктальні (інформативні) та модальні, які в свою чергу діляться на полемічні та унісонні [3, 325–331].

Німецькі дослідники Х. Хенне та Х. Рехбок пропонують вичерпну класифікацію за багатьма показниками на основі соціологічного підходу. Діалоги розмежовуються за спонтанністю, відношеннями в часі та просторі, ступенем відкритості (інтимний, довірливий, напіввідкрите висловлювання, висловлювання на публіку), за соціальними відносинами (симетричні/асиметричні), зумовленими антропологічно чи соціокультурно, за ступенем знайомства, підготовленості, включенням невербальної поведінки [19, 31–38].

За тематикою вирізняють такі види діалогічного дискурсу: нейтральний діалог (бесіда зі збереженням дистантності між партнерами), діалог-унісон (з особистісно побутовою тематикою), діалог-дискусія (з нейтрально-абстрактною тематикою) та діалог про події (з особистісно побутовою тематикою, яка емоційно гостро переживається партнерами) [4, 50].

Спираючись на зв'язок інтенції комуніканта з її конкретним інтеракційним втіленням, виділяють такі типи діалогу: комплементарний, який характеризується дефіцитом інформації у одного з партнерів, компететивний, конкуренція переконань та координативний, коли через діалог партнери вирівнюють суб'єктивні інтереси [18, 213–222].

Підхід до дискурсу з точки зору інтенції дає змогу створити інтенціональну типологію: інформаційний, коментарійний (інтерпретаційний), персуазивний, самопрезентації, директивний, введення в оману, аргументативний тощо [5, 121]; щоправда, у дискурсі зазвичай реалізуються відразу декілька інтенцій, що надає йому комплексного характеру [15, 49].

З точки зору соціальних мотивів виділяють афіліативний (відображає потребу у соціальних зв'язках та підтриманні контакту), інтерпретаційний (потреба суб'єкта в ідентифікації та виділення його в соціумі), діалог-інтерв'ю (репрезентує пізнавальну спрямованість комунікантів) та інструментальний (представляє «нормуючу» активність членів соціуму) дискурси [15, 48–49].

Видатна дослідниця Н.Д. Арутюнова класифікує діалогічний дискурс (жанри спілкування) за комунікативним спрямуванням, виділяючи, по-перше, інформативний діалог (*make-know discourse*), по-друге, прескриптивний діалог (*make-do discourse*), по-третє, обмін думками для прийняття рішення або з'ясування істини, дискусія, суперечка (*make-believe discourse*), по-четверте, діалог, метою якого є встановлення чи врегулювання міжособистісних стосунків (*interpersonal-relations discourse*), та, нарешті, святково-мовні жанри (*fatic discourse*) — дискурс, який поділяється на емоційний, артистичний та інтелектуальний [1, 52–53].

Диференційовано класифікує діалоги Ю.В. Рождественський, поділяючи діалогічний дискурс за такими критеріями, як: ступінь інтенсивності розгортання, мета, співвіднесенням реплік, результативність, предмети обговорення та вплив на комунікантів [12, 383–443].

Російський лінгвіст Є.А. Земська зосереджує увагу на тематичній побудові діалога, виділяючи моно- та політематичні діалоги з подальшим розгалуженням на політематичний реактивний та нереактивний, конфліктний та неконфліктний діалоги з інтервенцією конситуативної тематики [9, 234–240].

Змістовною, на нашу думку, є класифікація Т.М. Колокольцевої, яка пропонує розглядати діалоги не в чистому вигляді, а класифікувати їх за певними параметрами: за особливостями створення (первинні (природні) та вторинні (відтворюються художніми або іншими засобами з урахуванням основних особливостей діалогічного спілкування)), за формою реалізації (усні та письмові), за параметром виду комунікації (особисті (персональне спілкування в різних функціональних сферах) та публічні (спілкування у сфері масової комунікації)), за офіційністю/неофіційністю (офіційні (асиметричність мовленнєвих ролей, стримування свободи перебігу мовлення) та неофіційні), за цілеспрямованістю (одна ціль або багато цілей) та за особливостями комунікативної взаємодії партнерів (гармонійні (діалоги-уніسونи, в яких дотримуються ключових правил мовленнєвої взаємодії) та негармонійні (діалоги-дисонанси, в яких порушуються правила мовленнєвої взаємодії)) [10, 28–29].

Таким чином, основними підходами до класифікації діалогічних дискурсів є тематичний, функціональний, інтенційний, семіотичний, соціологічний та психолінгвістичний. Оскільки діалогічні дискурси є складними та багатомірними утвореннями, які вмщують різноаспектні лінгвальні та екстралінгвальні фактори і будь-який діалогічний дискурс може бути представлений у вигляді набору певних ознак, є до-

речним їх розподіл з урахуванням декількох класифікаційних принципів. Отже, спираючись на згадані вище класифікації, для систематизації діалогічного дискурсу ми можемо схарактеризувати діалоги за такими параметрами: тематика, ступінь відкритості, співвідношення рівності/нерівності, психічна взаємодія, функціональне спрямування, зв'язок інтенції з інтеракційним втіленням, комунікативне спрямування та гендерний фактор.

Варто також зазначити, що виділені типи діалогічного дискурсу у чистому вигляді трапляються нечасто. Це пов'язано з плинністю і динамічним характером процесу комунікації та взаємодією чи злиттям деяких типів діалогічних дискурсів в один.

Проаналізувавши існуючі класифікації діалогічного дискурсу, ми дійшли висновку про недостатню увагу до гендерного фактора, оскільки сучасні наукові розробки свідчать про наявність гендерної диференціації мислення, світогляду, відповідно й особливостей гендерної комунікативної поведінки. Ми пропонуємо виділити одностатеві (між жінками, між чоловіками) та різностатеві (між чоловіком та жінкою) діалоги з огляду на релевантність гендерного фактора у виборі моделей мовленнєвої поведінки, основних тактик та стратегій, способів досягнення успіху у комунікації, а також гендерно специфічного словника та преференцій у виборі синтаксичних конструкцій.

Таким чином, нами було проаналізовано поняття «дискурс» та «діалогічний дискурс», охарактеризовано основні існуючі класифікації діалогічного дискурсу та зроблено висновок про доцільність урахування гендерного фактора поряд з іншими параметрами діалогічного дискурсу у процесі дослідження. Мету подальших розвідок ми вбачаємо у вивченні лінгвальних особливостей певних різновидів діалогічних дискурсів та засобів реалізації їх прагматичної функції, що сприятиме глибшому вивченню проблематики діалогічного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Жанры общения [Текст] / Н.Д. Арутюнова // Человеческий фактор в языке. Коммуникация, модальность, дейксис. — М. : Наука, 1992. — С. 52–56.
2. Арутюнова Н.Д. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Н.Д. Арутюнова ; гл. ред. В.Н. Ярцева. — 2-е изд. — М. : Большая российская энциклопедия, 1998. — 685 с.
3. Балаян А.Р. К проблеме функционально-лингвистического изучения диалога / А.Р. Балаян // Изв. РАН. Серия лит. и языка. — 1971. — Т. 30, вып. 4. — С. 325–331.
4. Бубнова Г.И. Текстовые категории устного спонтанного диалога: (на материале фр. яз.) / Г.И. Бубнова // Вопросы системной организации речи. — М. : Изд-во МГУ, 1987. — С. 47–68.
5. Виноградов С.И. Нормативный и когнитивно-прагматический аспекты культуры речи / С.И. Виноградов // Культура русской речи и эффективность общения / отв. ред.: Л.К. Граудина, Е.Н. Ширяев ; Российская академия наук, Институт русского языка им. В.В. Виноградова. — М. : Наука, 1996. — С. 121–152.
6. Дейк Т.А. ван. К определению дискурса [Электронный ресурс] / Т.А. ван Дейк. — Режим доступа : <http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/vandijk2.htm>
7. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ван Дейк. — Б. : БГК им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. — 308 с.
8. Демьянков В.З. Тайна диалога: (Введение) [Электронный ресурс] / В.З. Демьянков // Диалог: Теоретические проблемы и методы исследования. — 1992. — Режим доступа : <http://www.infolex.ru/Taj.html>
9. Земская Е.А. Политематичность как характерное свойство непринужденного диалога / Е.А. Земская // Разновидности городской устной речи. — М. : Наука, 1988. — С. 234–240.
10. Колокольцева Т.Н. Специфические коммуникативные единицы диалогической речи / Т.Н. Колокольцева. — Волгоград : Изд-во Волгоград. гос. ун-та, 2001. — 260 с.
11. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. — М. : Гнозис, 2003. — 280 с.
12. Рождественский Ю.В. Теория риторики / Ю.В. Рождественский. — 4-е изд., испр. — М. : Флинта, 2006. — 512 с.
13. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2006. — 716 с.
14. Соловьева А.К. О некоторых общих вопросах диалога / А.К. Соловьева // Вопр. языкознания. — 1965. — № 6. — С. 103–110.
15. Сухих С.А. Типология речевого общения / С.А. Сухих // Язык, дискурс, личность : межвуз. сб. науч. тр. — Тверь : ТГУ, 1990. — С. 48–49.
16. Ухванова-Шмигова И.Ф. Дискурсные методики в профессиональной деятельности гуманитария : учеб.-метод. комплекс / И.Ф. Ухванова-Шмигова. — Минск : БГУ, 2013. — 202 с.

17. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н.И. Формановская. — М. : Русский язык, 2002. — 216 с.
18. Frank W. Taxonomie der Dialogen Types / W. Frank // Sprachtheorie, Pragmatic, Interdisziplines: Akten des 19. Linguisten Kolloquiums Vechta. Lund, 1985. — P. 201–258.
19. Henne H. Einführung in die Gesprächsanalyse / H. Henne, H. Rehbock. — Berlin, N.Y. : Gruyter, Walter de GmbH, 2001. — 338 с.

В статье рассматриваются понятия «дискурс» и «диалогический дискурс», разграничиваются понятия «диалогический дискурс» и «диалог», охарактеризованы основные классификации диалогического дискурса и сделан вывод о необходимости включения в процес исследования гендерного фактора наряду с другими параметрами диалогического дискурса.

Ключевые слова: дискурс, диалогический дискурс, диалог, классификация диалогического дискурса.

The article deals with the concepts of discourse and dialogical discourse, differentiates between the concepts of dialogical discourse and dialogue. The main existing classifications of dialogical discourse are characterized. These classifications appear to disregard the gender factor which should be applied to studying dialogical discourse alongside other criteria.

Key words: discourse, dialogical discourse, dialogue, classifications of dialogical discourses.

УДК 811.11

ENGLISH AND BIELORUSSIAN METAPHORS IN ECONOMIC DISCOURSE

Kukharenka N.S.,
International University "MITSO"

The purpose of this article is to examine the features of metaphor in economic discourse. Economy-related lexical units as well as structures typical for economic discourse have been actively utilized in individual and group communication. The article discusses samples of economic discourse selected from two British periodicals, the Financial Times and the Economist, and two Bielarussian ones, Звязда and Народная Воля.

Key words: metaphor, economic discourse, conceptual metaphor.

A number of studies on metaphor illustrate the complexity of this lingual phenomenon occurring in virtually any context due to its unique properties. Metaphor is actively involved in shaping the personal model of the world, plays a crucial role in the integration of verbal and sensory-shaped systems of a person. It is also an important element of categorization of the world, thinking and perception.

We witness a growing interest in the study of metaphors in different types of discourse. A bulk of works in Russian discuss metaphor and metaphorical models of political discourse (A. Baranov, Y. Karaulov, 1991, 1994, J. Fedeneva, 1997, E. Sheigal, 2000, A. Chudinov, 2001, A. Stepanenko, 2001), newspaper and journalistic genre in economic texts (Maksyutova, 1984; Putilin, 1986; Zhukov, 1987; Suhopleschenko, 1994; Mytareva, 1995; Starikova, 1996; Yatsenko, 1996; Permjakova, 1997; Shibanov, 1999; Gusev, 2000; Buneeva, 2001; Stepanenko, 2001; Yurkovskaya, 2001; Kataeva, 2002 et al.), while very few publications in Bielarussian address the issue of metaphors' functioning in various types of discourse.

The purpose of this article is to examine the features of metaphor in economic discourse. Economy-related lexical units as well as structures typical for economic discourse have been actively utilized in individual and group communication. The article discusses samples of economic discourse selected from two British periodicals, the Financial Times and the Economist, and two Bielarussian ones, Звязда and Народная Воля. The samples under analysis are excerpts of economic discourse and reviews of the latest news.

Journalistic style being multifunctional and diverse in characteristics, occupies a special place among the styles of literary language. Journalistic texts can be of various subjects, as they are effective and in demand in various spheres of human activity — politics, and education and health care and the economy. Conveying information via the media means requires thorough reflection and appropriate logical presentation of ideas. The main function